

Riigikogu juhatusele, 7.02.2024

E-hääletus tuleb muuta vaadeldavaks!

Ettepanek saata kollektiivne pöördumine 1-6/23-116/1 arutamiseks tagasi komisjoni

Märt Pöder
märgukirja kontaktisik

Möödunud aastal menetles põhiseaduskomisjon kokku viite e-hääletust puudutavat petitsiooni, mis kõik lükati tagasi.

Petitsioone 1-6/22-149/1, 1-6/23-47/1, 1-6/23-68/1 ja 1-6/23-65/1 arutas põhiseaduskomisjon oma istungitel ning leppis kokku tagasilükkamise põhjenduse, mis edastati komisjoni esimehe selgitustega petitsiooni kontaktisikule. Petitsiooni 1-6/23-116/1 puhul istungil tagasilükkamise põhjendust kokku ei lepitud ja see puudub ka komisjoni esimehe 29.01.2024 edastatud vastuskirjas.

Sellest lähtuvalt teen ettepaneku saata petitsioon tagasi põhiseaduskomisjoni, et komisjon saaks selle RKKTS nõuetele vastavalt läbi vaadata ning teha põhjendatud otsuse.

RKKTS §152¹⁴ lg2 nõuab ühemõtteliselt, et “kui komisjon otsustab esitatud ettepaneku tagasi lükata, peab ta tagasilükkamist pöördumisel märgitud kontaktisikule või -isikutele põhjendama”. Minule kui pöördumise kontaktisikule 29.01.2024 edastatud vastuskiri koosneb pöördumise menetluse kirjeldusest viies esimeses lõigus ja komisjoni esimehe isiklikust arvamusest (“Täiendavalt lisan. . .”) seitsmes järgnevas lõigus, mida võib parimal juhul kategoriseerida komisjoni esimehe katseks kirjeldada kehtivat regulatsiooni.

Menetluse kirjelduses tuuakse välja, et sellega ametlikult mitte seotud komisjoni 16.11.2023 väljasõiduistungil valimisteenistusse said pöördumises tõstatatud küsimused vastuse:

“Komisjoni liikmed said küsida küsimusi ja ka algataja Märt Põdra pöördumises tõstatatud küsimused said vastused.”
(29.01.2024 edastatud vastuskiri 1-6/23-116/2)

Väljasõiduistungi protokollist nähtub, et pöördumist ega selles tehtud ettepanekuid seal ei osutatud ega arutatud. Petitsioon seejuures mitte ei *tõstatanud küsimusi*, vaid tegi valimisvaatlejate praktilisest kogemusest lähtuvalt ja MSVS peatüki 3 kollektiivse pöördumise vormis *viis konkreetset ettepanekut*, kuidas tagada e-hääletuse sisulist vaadeldavust. Kollektiivne pöördumine ei ole MSVS §2 lg2 tähenduses selgitustaotlus, mis võib koosneda küsimustest olemasoleva teabe kohta või taotlusest õiguslasest selgituseks, vaid on märgukiri MSVS §2 lg3 tähenduses ehk antud juhul “Riigikogule rahvaalgatuse korras esitatav ettepanek *kehtiva regulatsiooni muutmiseks*”.

Märt Pöder ei ole seejuures “pöördumise algataja”, kelle 29.01.2024 vastuskirjas identifitseerimata *küsimused* võiks vajada selgitustaotluse korras vastamist, vaid pöördumise kontaktisik MSVS §7³ tähenduses.

Pöördumise algatasid Sulev Švilponis, Meelis Kerbo, Virgo Kruve, Heldur-Valdek Seeder, Meelis Kaldalu, Martti Randma, Ivo Kubjas, Kalevi Koplik, Günter Kits, Lauri Vösandi ja Märt Pöder ühiselt. Pöördumise tekst kogus petitsiooniportaalis 1068 toetusallkirja, millega esitati see MSVS §7¹ ja §7³ alusel *kollektiivse pöördumisena* Riigikogule. Pöördumisele lubas rangelt selle tekstist lähtuvalt vastata ka komisjoni esimees oma 14.12.2023 edastatud selgituses:

“Kollektiivne pöördumine on vaateleja poolt elektroonilise hääletamise vaatlemise kohta. Selgitame, et kollektiivsele pöördumisele allkirja andjad on nõustunud nii pöördumise ettepaneku kui selle põhjendustega. Seetõttu ei saa pöördumise põhjendusi hilisemas menetluses muuta või täiendada.” (1-6/23-182/2)

Pole välistatud, et väljasõiduistungil said mõne komisjoniliikme jaoks mõned pöördumisega seoses tekkinud küsimused tõepoolest vastused. Siiski peavad need olema vormistatud põhiseaduskomisjoni poolseks *tagasilükkamise põhjenduseks* ega ole võimalik pidada piisavaks komisjoni esimehe osutust, et “tema hinnangul said kõik algataja Märt Põdra pöördumises esitatud küsimused samuti ammendavad vastused” (11.01.2024 istungi nr 35 protokoll).

RKKTS peatükk 18² kollektiivsete pöördumiste menetlemise korras ei näe ette võimalust, et pöördumine lükatakse tagasi komisjoni esimehe hinnangu alusel, vaid aluseks saab olla ikkagi *komisjoni põhjendatud otsus*. RKKTS §152¹⁴ lg1 järgi on pöördumise *sisulise aruteluta läbi vaatamata jätmise* ja tagasilükkamine küll lubatud, aga seda üksnes juhul, kui pöördumine kordab mõnda varasema kahe aasta jooksul juba esitatud pöördumist või “ei ole ilmselgelt kooskõlas Eesti Vabariigi põhiseaduse aluspõhimõtete ja välislepingutest tulenevate Eesti Vabariigi rahvusvaheliste kohustustega”.

Vastuskirja järgi on pöördumine lükatud tagasi §152¹³ p5 alusel, mis eeldab pöördumise sisulist arutelu komisjonis, mida ei toimunud või mis piirdus komisjoni 11.01.2024 istungi 7 minutiga, mille käigus ei arutatud ega lepitud kokku pöördumise tagasilükkamise põhjendust.

Märgukiri vaadeldavuse tagamisest sarnaneb mõneti varasema 1-6/23-47/1 pöördumisega, mis nõudis e-häälte avalikustamist ja mille menetluskäik võiks olla kohane võrdlusalus. Komisjon arutas seda pöördumist ning küllalt põhjaliku arutelu raames tutvuti ka pöördumise kontaktisiku e-maili teel saadetud selgitustega. Menetluse käigus kerkis tõepoolest ka küsimus pöördumise vastavusest põhiseaduse aluspõhimõtetele:

“Andrei Korobeinik sõnas, et algataja ütles, et salajasuse printsiipi see nõue ei riku, aga ühetaolisust küll. Salajasuse võiks vastusest välja võtta. Piisab täiesti vastusest, et üldiselt nii e-valimised kui ka tavalised valimised võiksid olla ühtemoodi, aga see, et isik saab oma häält kontrollida ei riku salajasuse printsiipi. Igor Taro nõustus A. Korobeinikuga. Elektrooniliselt antud hääled avatakse ja loetakse alles pärast hääle anonüümistamist. /—/ Igor Taro pani hääletusele A. Korobeiniku ettepaneku pöördumises esitatud ettepanek tagasi lükata, lähtudes Riigikogu kodu- ja töökorra seaduse §152¹³ punktist 5. I. Taro märkis, et põhjendustest rääkis ta enne ja see sai protokollis ka fikseeritud. Pöördumises esitatud ettepanek on vastuolus põhiseaduse § 60 lõikega 1.” (16.05.2023 istungi protokoll nr 5)

Pöördumine lükati tagasi siiski mitte RKKTS §152¹⁴ lg1 p2 alusel vastuolu tõttu põhiseaduse aluspõhimõtetega, vaid RKKTS §152¹³ p5 alusel, arutades läbi ja leppides tagasilükkamise põhjenduse kokku komisjonis ning edastades selle vastuskirjas pöördumise kontaktisikule. Samamoodi arutati tagasilükkamise põhjendus läbi ka ülejäänud varasemate petitsioonide puhul, sj kahe eri esimehe juhtimisel, mistõttu võib seda pidada *väljakujunenud menetluspraktikaks*, millest pöördumise 1-6/23-116/1 arutelu oluliselt hälbis ega vastanud seetõttu ka RKKTS peatükis 18² kirjeldatud kollektiivsete pöördumiste menetlemise korrale.

Tuleb tunnistada, et ka varasematele pöördumistele vastamine pole olnud laitmatu. Näiteks sellesama 1-6/23-47/1 e-hääle avalikustamise pöördumise vastuskirjas ei jää esimees Igor Taro komisjonis Andrei Korobeinikuga kokkulepitud põhjenduse juurde, milleks oli vastuolu hääletamise ühetaolisuse põhimõttega – ja mitte salajasuse põhimõttega:

“Täiendavalt selgitan, et esitatud kollektiivne pöördumine näeb ette valimiste salajasuse põhimõttest kõrvalekaldumise.” (25.05.2023 vastuskiri 1-6/23-47/2)

Ilmselt oleks olnud õige põhjenduses ja vastuskirjas mitte lihtsalt ebamääraselt osutada PS §60 lõikele 1, vaid leppida põhjendus ikkagi kõigile arusaadavalt kokku ning tuua vastuskirjas ühemõtteliselt välja, missuguste demokraatlike valimiste põhimõtetega pöördumine vastuolus on, st kas proportsionaalsuse, üldisuse, ühetaolisuse, otsesuse või salajasuse põhimõttega või koguni mitmega neist.

Kuigi ka põhjenduste kehv kvaliteet ei tee au põhiseaduskomisjonile ega seadusandlikule kogule, on pöördumise sisuliselt läbi vaatamata ja RKKTS selgesõnaliselt nõutud põhjenduseta tagasi lükkamine siiski *menetlusliku lati laskmine enneolematult madalale*.

Kollektiivne pöördumine e-hääletuse vaadeldavuse tagamiseks sisaldas *viite konkreetset ja eraldiseisvat ettepanekut regulatsiooni täiendamiseks*,

mis põhinesid 2023. aasta Riigikogu valimistel osalenud valimisvaatlejate praktilisel kogemusel. Vaadeldavuse põhimõtete läbiarutamise olulisust ja ka pakilisust on raske alahinnata, sest põhiseaduslikke probleeme valimisteenistuse- ja komisjoni vastutuse ning kaebekorraga joonis alla ka Riigikohtu esimees Villu Kõve konkureerivas arvamuses kaasusele 5-23-20, selgitades neid hiljem intervjuus ajalehele Postimees:

“Valimiskomisjonil ja -teenistusel tuleb neile esitatud väited argumenteeritult ümber lükata, mitte jätta neile vastamata. Minu arvates ei ole nende kommunikatsioon seni olnud õnnestunud ega avalikkuse silmis piisavalt arusaadavalt kahtlusi kõrvaldanud. E-valimised ei saa põhineda vaid usul.”
(Postimees 13.07.2023)

Menetletud petitsioonidest on valimisvaatlejate oma ilmselt kõige konkreetsemalt orienteeritud regulatsiooni täiendamisele ja ühtlasi kõige konstruktiivsem, sest ei nõua millegi lõpetamist või avalikustamist, vaid praktikas ilmnenud konkreetsete vaadeldavuse puudujääkide parandamist. Kui konstruktiivsetele ettepanekutele *mitte vastamise* ja vastuste *mitte põhjendamise* traditsiooni jätkab lisaks valimiste korraldajale ka põhiseaduskomisjon, on see tõepoolest ohuks elektroonsete valimiste häireteta läbiviimisele ja lõpuks ka demokraatlikele valimistele Eesti Vabariigis.

Loodan pöördumise kontaktisikuna, et leiate võimaluse lasta põhiseaduskomisjonil vea parandada. Kui pöördumises tehtud ettepanekute menetlemine käib komisjonil üle jõu, on neil võimalik edastada see RKKTS §152¹³ p3 alusel “pädevale institutsioonile seisukoha võtmiseks ja lahendamiseks” – üks võimalik adressaat oleks õiguskantsler. Olen andnud komisjonile teada, et kontaktisikuna võin vastata kõigile tekkivatele küsimustele era- või grupiviisiliselt, ka vahendada täpsustusi või korraldada kohtumisi eri ekspertidega pöördumise algatusrühmast.

E-valimised tõepoolest ei saa põhineda vaid usul, vaid demokraatlike valimiste traditsiooni kohaselt tuleb valimistulemused teha avalikult kindlaks vaatlejate kontrolliva pilgu all – ja e-hääletus sisulise vaatlemise võimaluseta ei saa olla jätkusuutlik.